

УДК 821.161.2–311.6.09

Т. Ю. Верб

ЖАНРОВІ УСКЛАДНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПОВІСТІ ХХІ СТ.

У статті обґрунтовано п'ятиступеневу класифікацію творів: рід – проза, вид – історична, жанр – повість, різновид – історична повість, модифікація, синтез – історико-пригодницька повість, історична повість-хроніка. Проаналізовано українські історичні повісті ХХІ ст. Р. Іванченко «Розлилися круті бережечки», Ю. Мушкетика «Гетьман, син гетьмана», М. Морозенко «Іван Сірко, великий характерник» та «Іван Сірко, славетний кошовий», В. Чемериса «Царгородська галера» та «Засвіт встали козаченьки».

Ключові слова: класифікація, жанр, жанровий різновид, модифікація, синтез.

Постановка проблеми. На жанротворення історичної прози ХХІ ст. суттєво вплинули скасування ідеологічного пресингу на літературну творчість, уникнення домінувань встановленої ієрархії цінностей, почуттєвого діапазону, радикальні переосмислення подій історії України. Набувають особливого значення нові підходи до розвитку історичної думки з подоланням хибних схем і суджень, заповненням «білих сторінок», поверненням замовчуваних і осквернених імен.

Однією з тенденцій в літературознавстві є багатовекторність у класифікації історичної прози в жанровому аспекті. Авторам наукових праць і підручників із теорії та історії літератури більш логічно видається триступенева родожанрова класифікація: рід – жанр – жанровий різновид. До того ж у вживанні термінів виявлено неузгодженості й неточності: поняття «жанр» навіть провідні літературознавці використовують на позначення і виду, і жанру, і жанрового різновиду поезії, прози, драматургії.

Підтримуємо твердження Н. Копистянської: «Різновид – виділення нового утворення з рисами, у чомусь відмінними від загального поняття жанру... Модифікація може бути наступним рівнем поділу...» [8, с. 18]. У нашому дослідженні керуємося відстоюванням В. Шевченка «п'ятого ступеня», яким є жанровий синтез. [15, с. 15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях С. Андрусів, В. Беляєва, О. Білого, М. Дуднікова, М. Ільницького, Б. Мельничука, Д. Пешорди, З. Шевчук висвітлено питання історизму, трансформації історичної правди в художню, жанрової специфіки історичного роману. Лише в останні роки намітився інтерес до осмислення художніх особливостей історичної повісті. Започаткований він у дисертаціях К. Ганюкової «Еволюція історичної повісті в українській літературі ХІХ – початку ХХ ст.» (2003 р.), В. Разживіна «Жанрово-стильові особливості української історичної повісті 20-30-х років ХХ ст.» (2008 р.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Спеціального системного дослідження, яке б цілісно представило жанрові ускладнення – модифікації та синтези, досі немає.

Мета статті – на прикладі українських історичних повістей ХХІ ст. Р. Іванченко «Розлилися круті бережечки», Ю. Мушкетика «Гетьман, син гетьмана», М. Морозенко «Іван Сірко, великий характерник» та «Іван Сірко, славетний кошовий», В. Чемериса «Царгородська галера» та «Засвіт встали козаченьки» зробити першу спробу визначення модифікацій жанрових різновидів і утворення жанрових синтезів – повість у новелах, повість-хроніка, повість-казання. Для цього потрібно вирішити такі

завдання: 1) удосконалити науково-методичні підходи до визначення жанрових особливостей творів; 2) проаналізувати обрані історичні повісті ХХІ ст. у контексті традицій і новаторства української історичної прози; 3) класифікувати жанрові ускладнення повістей; 4) з'ясувати збагачення системи виражально-зображальних засобів.

Виклад основного матеріалу. У статті формується уявлення про модифікаційний і синтетичний рух жанрових ускладнень історичних повістей ХХІ ст. Воно базується на переконанні про складність у єдиній цілості – результаті модифікацій, синтезів, на аналізі збагачення окремих елементів у новій єдності, у взаємоперетворенні.

Максимальне фактологічне насичення, досконале знання реалій епохи, оптимальне згрупування їх, зосередженість на їхній компактній подачі творять поліфонічну єдність, інтелектуалізацію новел (без заголовків) повісті Р. Іванченко «Розлилися круті бережечки». Письменниця винайшла іншу форму новел, яка втілює потенціали художнього літопису, відображає події через переживання не так окремої особи, як усього війська Хмельницького. Зображуючи його поповнення селянами у таборі під Білою Церквою, письменниця передає душевний стан Богдана: «– Братіє молодці! – трусонув гетьман булавою і так повів вишнево-гарячими очима, ніби хотів увібрати в себе погляди тих, хто приніс сюди...свої печалі, болі й сподівання» [7, с. 21]. Але зосереджується вона на тому, як «шумить, гуде, гуртується табір...сміхом, піснею, дотепом вибухає то тут, то там» [7, с. 22].

У динамічному наративі Р. Іванченко виокремлює катартичний центр (переломний момент, несподіванку): «Посланець від брацлавського воєводи пана Адама Киселя почувався незручно. Петронію Ласці, ченцю хустського в Гоші монастиря, здавалося, що він був певний, що він потрапив у лігво хижих звірів. І вже від самого початку був певний, що його місія – схилити повстанців на мир із Річчю Посполитою – провалилась» [7, с. 22]. До форми літопису дипломатичних листувань і перемовин найбільше наближена третя новела, в яку органічно вмонтовано цитати із записів Петронія Ласки у своєму щоденнику, «довірливо-милостиві» відповіді Б. Хмельницького А. Киселю, з листів московського воєводи князя Трубецького до поляків. Форму подорожнього нарису має четверта новела, що відобразила, як козацький гінець Іван Іскра везе листа московським воєводам і переказує його зміст – повідомлення про переможний бій під містом Костянтивом.

Документальний фактографізм набув самостійності в другій частині повісті-хронографі знакових подій, що відбулися під час перемовин Гетьманщини і Московії 1649–1654 рр. Складається він за доказами С. Журавльової винятково із цитат, дібраних письменницею з історичних документів і свідчень очевидців, що стосуються доби Хмельниччини. Однак авторка повісті не називає джерела поданих цитат, лише зазначає адресатів й адресантів і вказує місяць та рік події, хоча й не завжди [6, с. 57]. Наступні дві новели, в яких відтворено два епізоди з процесу підписання Переяславської угоди, на думку С. Журавльової, «можна розглядати і як самостійні твори, оскільки вони відзначаються цілком завершеним викладом...Подібні структурні елементи – це важливі компоненти архітекtonіки козацьких літописів» [6, с. 58–59].

«Цей текст я назвав повістю. Зізнаюся, я далеко не впевнений, що це повість. Може, це дещо белетризований історичний нарис чи белетризована історична хроніка», – відзначив Ю. Мушкетик у вступі під назвою «Від автора» повісті «Гетьман, син гетьмана». Жанрова структура повісті виявляє багато подібностей із традиціями життєв, давньоруськими агіографією і хронікою, є своєрідним поєднанням двох жанрів – зображення неперервного ланцюга подій і фактів, як у хроніці, та його «нанизування» і головного персонажа, як у житті.

Наше дослідження переконує, що повість має ознаки хроніки, бо в ній змодельовані, за авторським свідченням, «роки, сповнені важких нежиттєдайних змагань, неключимих підступів і тиску наших сусідів, безуспішної, нерозумної боротьби власних зверхників за владу, за булаву» [11, с. 4]. Беззаперечно, повість є художнім життєписом Юрія Хмельницького, що базується на достовірному матеріалі, сповнена розкриття психіки головного персонажа, мотивації його діяльності, поведінки і вчинків, із поєднанням реальних фактів і вірогідного домислу.

Хронологічне моделювання подій дозволило Ю. Мушкетіку, з одного боку, створити літописну оповідь про період Руїни, про драматичну боротьбу за гетьманську булаву, про насилля сусідніх держав, про духовну невмирущість українського народу, з іншого – показати етапи становлення і випробування особистості Юрія Хмельницького. Наратив письменника схильний до об'єктивної відвертості, до глибоких контрастів, до втілення значного діапазону ідей, образів, думок, почуттів.

Наближеність до козацьких літописів проявляється в увазі до воєнно-політичних подій: «Юрій Хмельницький все ще сподівався об'єднати Україну під своєю булавою. Допіру він писав листи московському цареві й польському королю, переконував, просив одного поступитися в переяславських статтях, не давати так немилосердно, другого – в статтях чуднівських. Ні той, ні той не поступалися ні на йоту» [11, с. 140].

Хронікальні перегуки з літописами виявлено в інтерпретації важкого рішення, до якого штовхнули внутрішні міжусобиці: «Найдужче долягав Юрія Переяслав, то була ніби столиця Правобережжя, взявши її, можна було схилити й інші тамтешні міста. І Юрій оголосив похід на Переяслав» [11, с. 142]. Літописно-інформаційні ознаки містять описи битв за Переяслав і Чигирин. Їх збагачено ретроспективними передачами долі міст. Наприклад: «Уже давно довкола Чигирини всі поля, всі дороги, всі підступи політі кров'ю. І вже давно на цих землях господині по всіх городах виривають сапами кістки й складають їх на обміжках. Скільки їх буде тепер!» [11, с. 201].

Елементи агіографічного дискурсу наявні в рецепції образу Юрія Хмельницького як історичної особи і як людини. Розлого інтерпретує Ю. Мушкетик деформацію рис характеру Хмельниченка під тиском життєвих обставин. Початок її красномовний: «Юрасю туркотили у вуха, що булава – його, що мусить її відвойовувати» [11, с. 24]. На відміну від трактувань О. Пахучого в романі «Юрась Хмельниченко» і навіть від багатьох істориків, Ю. Мушкетик висвітлює освіченість молодого гетьмана: «Юрій сидів біля відчиненого вікна в світлиці і читав Гомера, Цицерона, Юлія Цезаря, – знав бо й грецьку, і латинську, і старослов'янські мови, й бачив себе Цезарем попереду когорт..., а ще перечитував праці свого киево-могилянського вчителя «Лебідь», «Алькоран», «Ключ розуменія», в яких Галятовський обстоював необхідність захищати свої права мечем» [11, с. 28]. Як до універсальних прийомів зображення в модернізмі деталей, що потрапляють у душу, звернувся Ю. Мушкетик до потоків свідомості головного персонажа. Вони привели до трагічних видозмін у характері й поведінці Юрія: «Він взагалі став дратівливий, нестримний у словах і вчинках. Гнів, приневолював власних підданих, збирав непомірний чинш і все те топив у горілці. Топив у ній свою недолу і недолу рідного краю» [11, с. 335].

Здобутки у збагаченні жанрових структурних варіацій виявлено в історичних повістях Марії Морозенко «Іван Сірко, великий характерник» та «Іван Сірко, славетний кошовий». Порівняльний аналіз змістоформових ознак 30 новел дилогії дав змогу виявити їхні спільні й відмінні риси, точніше – жанрові різновиди, модифікації, синтези. Звертання до екстраординарних явищ, подій із метою домогтися якнайсильнішого враження утворило різновид – історико-сенсаційну новелу «Життя і смерть», що моделює народження незвичайного хлопчика: «Ні, це не могло бути

правдою. Немовля вхопило її за палець, притьмом всунуло його до рота і...вкусило. – Боже мій! Що це?... – Він зубатий! – із острахом повитуха відсторонила дитину від себе» [10, с. 12]

У новелах «Сірий побратим» і «Втрата сірого побратима» використано легенди й перекази про Івана Сірка – характерника, який володів вовчим нюхом і розумом, а нерідко й перетворювався на вовка. Коли на нього в лісі напали озброєні чужинці, він один поборов дванадцятьох яничар, але випадково у кущах убив Сірого. Вважаємо, що така приголомшлива подієвість дає підстави вважати новели історико-драматичними.

Новела «Поцілений у серце» концентрує увагу на інтимних злетах почуттів закоханого Івана, новела «Три чесниці відліку» – на моделюванні похорону хлопчика Романа, що ситуативно наближений до фольклорного жанру голосіння, а також на інтерпретації перемоги козацького звичаю – від'їзду Івана з батьком на Січ. Аналіз елементів жанрових змістоформ цих двох новел надав можливість віднести їх до різновиду – історико-психологічні.

У визначених нами як історико-пригодницькі новелах «Перевозькі хутори, «Школа характерництва», «Велика наука», «Повернути втрачене» сюжети насичені надзвичайними подіями з несподіваними поворотами, динамікою розгортання. У першій із них за велінням гетьмана Запорозького війська Михайла Дорошенка характерники Вітрогон і Пугач відводять Івана на Перевозькі хутори. По дорозі він із зав'язаними очима мусив на слух відчувати, якими місцинами ведуть його проважати, під якими деревами зупиняються. Тобто використано найдавнішу схему побудови пригодницьких творів – варіант подорожі. Специфічний мотив таємничості набув широкого діапазону в другій новелі протягом семирічних випробувань Івана і здобуття ним чарівних можливостей ловити тінь, втихомирювати небесні стихії, скеровувати силу блискавки, відкривати таємниці цілющих трав, розуміти мову птахів і тварин, сягати височини неба. Ускладнення ступенів цілеспрямованого формування особистості козака-характерника проявляється у вимогах Івана Сірка до свого учня Тараса, що змодельовані в третій новелі. Навчав потрапляти в ціль на скаку, із зав'язаними очима «відчувати ворожу голову на віддалі». Досягнення успіху набуло найвищої напруги, коли Сірко наказав хлопцеві вистрелити йому в руку. Неймовірність розв'язки новели виявила нелюдську витривалість характерника: «На Сірковій руці не було ані краплі крові, тільки розплющена куля застрягла посеред долоні» [10, с. 181]. Змістоформову структуру четвертої новели обумовлюють переривчасте і стрибкоподібне людське сприйняття і мислення. У зображенні пошуків Сірком лікувального чар-зілля реальні деталі поєднано з міфологічними у «спілкуванні» його з природою, у новій зустрічі з магічною володаркою таємниць Родою, і її допомозі врятувати його коня Сивогривого і джуру Гострозора.

Домінування уявного світу, що не відповідає усталеному поняттю можливого, простежено в новелі «Народжений вдруге», яку відносимо до історико-фантастичних. Її компонентами є захоплюючі розповіді про вигадані події: віднайдення в лісі цвіту папороті, переказані «сивокосою бабою» етапи давньої віри волхвів, її біографії як дочки Богодара, котрий «поставлений був богами людям допомагати» [10, с. 61].

Окреслення моральної цінності людської діяльності, стійкості, самопожертви, лицарської вірності виявляється майже в усіх новелах повістєвої діалогії Марії Морозенко. Але найконцентрованіше воно розкрито в новелах «На захист Мерефи» і «Приречений на перемогу», що показують основні ознаки історико-героїчних новел. У подвигах, героїчних битвах Івана Сірка як неординарної особистості й військового керівника вбачаємо втілення української національної ідентичності, відваги в захисті території України від ворожих нападів, відповідальності за долю співвітчизників.

Історико-побутова новела «Осінь – пора весіль» колоритно відображає стійкі та імпробізовані елементи козацької побутової етики, культури: веселе й дотепне спілкування, жарти, що завжди цінувалися січовиками, й такі риси національного характеру, як гостинність, доброзичливість, прагнення допомогти в господарстві. Надзвичайною стала головна сюжетна подія новели: «Відколи стоїть на долонях землі Мерефа, такого гучного весілля тут іще не було. Іван Сірко віддав обох своїх доньок заміж одного дня. Два весілля в одному дворі!» [10, с. 326].

Підтримуючи п'ятиступеневу класифікацію «рід – проза, вид – історична проза, жанр – повість, жанровий різновид – історична повість, жанровий синтез – історична повість у новелах», аналізуємо жанровий синтез історичних повістей Марії Морозенко про Івана Сірка. Встановлюємо, що новелам «На варті України» і «Кошовий отаман» притаманні ознаки жанру «хроніка». Його ознаки домінують у відтворенні реалій початку Визвольної війни українського народу середини XVII ст., у художньому моделюванні перемог керованих Сірком запорожців-січовиків над «бусурманами»: «Впав Судак, поступилася перед козацьким наступом Кафа, склали білі крила турецькі кораблі. А коли бистрохідні козацькі чайки вийшли в Азовське море, наслухана про Сіркову непоборну силу, покірно здалася Тамань» [10, с. 308]. Засоби зарисовки вжито у зображенні виборів кошового отамана на великій Раді, насичення схвальними вигуками пропозиції «Сірка на кошового!» І все ж закріплюють змістоформу документальні відомості: «Дванадцять разів обирало козацтво Івана Сірка кошовим отаманом» [10, с. 348].

Органічні зв'язки з народно-поетичною творчістю пульсують у новелі «Кобзар Тарас Вербовик», дають достатньо підстав для того, щоб назвати її новелою-піснею. Письменниця майстерно використала прийом пісенного обрамлення. Зачином твору стала пісня про вбитого козака. Далі йде зіставлення: «Такий самий сум вчувався у словах пісень сліпого співця Тараса Гострозора... Нове ім'я заслужив він по праву. А коли з уст його злетіла пісня, всім... стало зрозуміло, що на Січі з'явився рідкісний співець козацької долі» [10, с. 257]. Величальним пафосом пройнятий лаконічний переказ проявів бойового таланту Івана Сірка, його вмінь запалювати інших невгасимим полум'ям хоробрості. Завершується обрамлення текстом пісні Тараса Вербовика «Та, ой, як крикнув же та козак Сірко» [10, с. 267].

Розкуте фантазійне зображення письменницею зв'язків характерника Сірка з надприродними силами в повістях дилогії часто утворюють ірреальні ситуації. Домінують вони в «новелі-казці» «Цвіт папороті». За жанровими перипетіями чарівної казки Іванко в купальську ніч на свій подив виконав декілька наказів владного голосу з височини. І стрімко виник останній складник композиції – розв'язка: «Прямісінько перед очима хлопця замайоріло незнаної краси суцвіття – схоже на полум'я, сяюче, як блиск сонця. – Що се?! – від подиву він завмер на місці. – Цвіт папороті, – почувлося у відповідь» [10, с. 54].

Жанрово-синтетичне номінування повісті «Царгородська галера» дав сам автор: «Повістить сія видатна річ, радше сказання часів Босфорівської війни козаків із турками-османами» [13, с. 48]. Дефініцією «повісті-сказання» системно керуємося в нашому дослідженні. В. Чемерис вказує на численні жанрові перегуки твору: він є «правдивою повістю про ту неймовірну подію, що року 1642-го лучилася в Мармуровому морі..., коли здобули волю 280 бранців-християн..., звіт про ту подію було видано окремою брошурою італійською мовою в Римі, в друкарні Григнані року 1643-го...» [13, с. 48]. Однак повість має передмову, що містить ґрунтовний історіографічний нарис про захоплення Османською імперією чужих територій та приєднання їх до турецьких володінь, про жахливі розміри людоловства.

Письменник посилається не лише на історіографічні джерела, а й на художні моделювання. Зокрема він навів уривок поеми Т. Шевченка «Невольник» і вдався до такого зіставлення: «Це поезія хоч і правдива, але створена уявою. А ось жажна конкретика тих лихих часів» [13, с. 56]. І навів низку свідчень про знущання з рабів та їх страти, про які повідомляли литовський дипломат у Кримському ханстві Михайло Литвин, турецький літописець Мустафа Наїма, французький посол Ф. де Сезі.

Синтетичний витвір притаманний кожному з розділів повісті: оптимістична тональність модусу уявної величі капітана Анти-паші змінюється драматичною, коли його оголосили одним із ворогів імперії, перегуки з народними думами наявні в зображенні нестерпної праці веслярів галери; уславлюють козацьку безстрашність і посилення на інший фольклорний жанр: «Одна втіха для галерних рабів була пісня. Рідна, невимовно печальна, але все ж вона душу відводила, давала хоч якусь надію – бодай і примарну, ілюзорну – на волю» [13, с. 64]. Пісня в повісті-сказанні символізує вистраждану гідність: навіть під час так званого «урочистого проходження» бранців перед султаном «двох морів і двох континентів», у «ганебному строю» на заклик Симоновича козаки заспівали. Навіть відправлені в одну з найтяжчих тюрем – Едикуле скуті ланцюгами, у ножних і ручних кайданах козаки довели: «Що важило якесь там їхнє Едикуле порівняно з українською піснею?» [13, с. 72].

За охопленням і моделюванням історичних подій «Засвіт встали козаченьки» В. Чемериса – повість, за насиченням тексту віршованими рядками – синтез його з піснею. Складні гами переживань творчо обдарованої натури Марусі Чурай конструюють словесно-гармонійне наповнення особливого об'єкта зображення – поетеси-піснетворки. Вважаємо: В. Чемерис добре усвідомлював складність висловлень прозою того, що коїлося в душі поетеси.

Автор повісті майстерно поєднав моделювання візій і чуттєвих асоціацій. Наприклад, прозова візійна констанція «Дивиться на хмелину, що дереться плотом» збагачується поетичною асоціацією: «...а думає про швидку розлуку з милим» й увінчується творчим успіхом: «Ось і пісня вже готова». У пісні така паралель: «Як хмелині вгору витись – / Тичини немає, / Як дівчині не журитись – / Козак покидає...» [14, с. 401].

Лаконічні прозові інтерпретації «короткого, квапливого прощання» та реакції Марусі – «сльози навернулися на її очі» – набули художньої вишуканості в пісні: «Засвіт встали козаченьки / В похід з полуночі. / Заплакала Марусенька / Свої ясні очі» [14, с. 403]. Густе цитування пісень утворило силове поле нарації.

Вроджений потяг душі Марусі Чурай до пісні, виявляється, домінував і в найекстремальніші години. На запитання судді про пісню «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці»: «– Коли ж ти її зложила: чи як замислила отруїти, чи коли вже отруїла? – Коли зілля збирала, пісня й заспівалась» [14, с. 421].

Висновки і пропозиції. Доведено, що жанрові модифікації і синтези історичних повістей ХХІ ст. обумовлено опануванням раніше стримуваними і забороненими аспектами національної міфології, умовністю художніх моделювань, розширенням арсеналу виражально-зображальних засобів. Проаналізовані жанрові ускладнення, які в межах одної статті не можуть бути розглянуті повно, відкривають перспективу розширення інтерпретаційних можливостей сучасного літературознавства.

Список використаної літератури

1. Андрусів С. Сучасне українське літературознавство: тексти і контексти / С. Андрусів // Слово і час. – 2004. – № 5. – С. 48–53; Andrusiv S. Suchasne ukrainske literaturoznavstvo: teksty i konteksty / S. Andrusiv // Slovo i chas. – 2004. – № 5. – S. 48–53.

2. Беляєв В. «Борозною віку» / В. Беляєв // Ле І. Твори у 7-ми т. / І. Ле. – Київ : Дніпро, 1982. – Т. 1. – С. 3–23 ; Bieliaiev V. «Boroznoiu viku» / V. Bieliaiev // Le I. Tvory u 7-my t. / I. Le. – Kyiv : Dnipro, 1982. – Т. 1. – С. 3–23.

3. Білий О. Літературний герой у контексті історії / О. Білий. – Київ : Наук. думка, 1980. – 119 с. ; Bilyi O. Literaturnyi heroï u konteksti istorii / O. Bilyi. – Kyiv : Nauk. dumka, 1980. – 119 s.

4. Бовсунівська Т. Основи теорії літературних жанрів : моногр. / Т. Бовсунівська. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. – 519 с. ; Bovsunivska T. Osnovy teorii literaturnykh zhanriv : monohr. / T. Bovsunivska. – Kyiv : VPTs «Kyivskyi universytet», 2008. – 519 s.

5. Дудніков М. О. Жанрові модифікації історичного роману / М. О. Дудніков // Вісник Луганського національного університету. Сер. : Філологічні науки. – 2011. – № 6. – С. 29–32 ; Dudnikov M. O. Zhanrovi modyfikatsii istorychnoho romanu / M. O. Dudnikov // Visnyk Luhanskooho natsionalnoho universytetu. Ser. : Filolohichni nauky. – 2011. – № 6. – С. 29–32.

6. Журавльова С. Взаємодія народнописенної і давньоукраїнської літературної традиції в історичній повісті «Розлилися круті бережечки...» Раїси Іванченко / С. Журавльова // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – 2013. – Вип. 39, Ч. 1. – С. 52–62 ; Zhuravlova S. Vzaiemodiia narodnopisennoi i davnoukrainskoi literaturnoi tradytsii v istorychnii povisti «Rozlylysia kruti berezhechky...» Raisy Ivanchenko / S. Zhuravlova // Literatura. Folklor. Problemy poetyky. – 2013. – Vyp. 39, Ch. 1. – С. 52–62.

7. Іванченко Р. Розлилися круті бережечки... : повість / Р. Іванченко // Вітчизна. – 2004. – № 11–12. – С. 21–39 ; Ivanchenko R. Rozlylysia kruti berezhechky... : povist / R. Ivanchenko // Vitchyzna. – 2004. – № 11–12. – С. 21–39.

8. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства / Н. Копистянська. – Львів : ПАІС, 2005. – 368 с. ; Kopystianska N. Kh. Zhanr, zhanrova systema u prostori literaturoznavstva / N. Kopystianska. – Lviv : PAIS, 2005. – 368 s.

9. Мельничук Б. Випробування істиною : Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення) / Б. Мельничук. – Київ : Академія, 1996. – 272 с. ; Melnychuk B. Vuprobuvannia istynoiu : Problema istorychnoi ta khudozhnoi pravdy v ukrainskii istoryko-biohrafichnii literaturi (vid pochatkiv do sohodennia) / B. Melnychuk. – Kyiv : Akademiia, 1996. – 272 s.

10. Морозенко М. Іван Сірко, великий характерник. Іван Сірко, славетний кошовий / М. Морозенко. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. – 336 с. ; Morozenko M. Ivan Sirko, velykyi kharakternyk. Ivan Sirko, slavetnyi koshovyi / M. Morozenko. – Lviv : Vyd-vo Staroho Leva, 2015. – 336 s.

11. Мушкетик Ю. Гетьман, син гетьмана : повість / Ю. Мушкетик. – Харків : Фоліо, 2013. – 220 с. ; Mushketyk Yu. Hetman, syn hetmana : povist / Yu. Mushketyk. – Kharkiv : Folio, 2013. – 220 s.

12. Ромас Л. Деякі аспекти дослідження образів у повісті Ю. Мушкетика «Гетьман, син гетьмана» та окремих творах про добу Руїни українських письменників XIX–XXI століть / Л. Ромас // Літературний процес: методологія, імена, тенденції. – 2015. – № 6. – С. 140–142 ; Romas L. Deiaki aspekty doslidzhennia obraziv u povisti Yu. Mushketyka «Hetman, syn hetmana» ta okremykh tvorakh pro dobu Ruiny ukrainskykh pysmennykiv XIX–XXI stolit / L. Romas // Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii. – 2015. – № 6. – С. 140–142.

13. Чемерис В. Царгородська галера : повість / В. Чемерис // Вітчизна. – 2009. – № 3–4. – С. 46–106 ; Chemerys V. Tsarhorodska halera : povist / V. Chemerys // Vitchyzna. – 2009. – № 3–4. – S. 46–106.

14. Чемерис В. Л. Засвіт встали козаченьки... // Чемерис В. Л. Ордер на любов. Місто коханців на Кара-Денізі. Засвіт встали козаченьки ... : роман і повісті / В. Л. Чемерис. – Харків : Фоліо, 2010. – С. 381–443 ; Chemerys V. L. Zasvit vstaly kozachenky... // Chemerys V. L. Order na liubov. Misto kokhantsiv na Kara-Denizi. Zasvit vstaly kozachenky ... : roman i povisti / V. L. Chemerys. – Kharkiv : Folio, 2010. – S. 381–443.

15. Шевченко В. «Література й історія» – напрямок наукових досліджень // Шевченко В. Клич істини : вибрані наукові праці / В. Шевченко. – Запоріжжя : Вид. Запорізького нац. ун-ту, 2012. – С. 11–17 ; Shevchenko V. «Literatura y istoriia» – napriamok naukovykh doslidzhen // Shevchenko V. Klych istyny : vybrani naukovi pratsi / V. Shevchenko. – Zaporizhzhia : Vyd. Zaporizkoho nats. un-tu, 2012. – S. 11–17.

T. Verba

GENRE COMPLICATIONS OF UKRAINIAN HISTORICAL NARRATIVE OF XXI CENTURY

The article substantiates the five-level classification of works: type – prose, species – historical, genre – narrative, variation – historical narrative, modification, synthesis – historical-adventure narrative, historical narrative-chronical. Historical tales of XXI century of R. Ivanchenko «Spilled Abrupt Banks», Yu. Mushketyk «Hetman, Son of Hetman», M. Morozenko «Ivan Sirko, the Great Sorcerer» and «Ivan Sirko, the Famous Koshovy», V. Chemerys «Tsargorod galley» and «Cossacks stood up in the sun» have been analyzed.

The genre's development of Ukrainian historical prose of XXI century has been influenced by the following things: the abolition of ideological pressure on literary creativity, the avoidance of the established hierarchy of values, radical rethinking of occasions in the Ukraine's history. New approaches of the development of historical thought are getting a particular importance at overcoming false judgments and returning the default names. The article analyzes the selected historical stories inside the context of the traditions and innovations of Ukrainian historical prose, genre complications of the stories have been classified, the enrichment of the system of expressive-figurative means have been clarified by researches.

Maximum saturation by facts, perfect knowledge of the realities of these era composed a polyphonic unity of novels of the narrative by Raisa Ivanchenko «The steep banks of the river». The writer invented such form of short stories that embody the potentials of art chronicle and reflects events through the feelings of not a separate person but an entire army of Bohdan Khmelnytsky.

The research of the narrative of Yu. Mushketyk «Hetman, son of Hetman» convinces that the narrative has features of Cossack chronicles. On the one hand, chronological modeling of events allowed Yu. Mushketyk to create a narrative about the period of the Ruins, a dramatic struggle for the Hetman Mace, the spiritual instability of the Ukrainian people, and, on the other, to show the stages of Yuri Khmelnytsky's personality formation.

The achievements in enriching the genre structural variations were revealed in the novels of Maria Morozenko «Ivan Sirko, the great wizard», «Ivan Sirko, the glorious Koshovy». A comparative analysis of the contentforms features of 30 novels allowed to discover genre varieties, modifications, and syntheses.

«Tsargorodskaya galera» by V. Chemerys is given genre nomination by the author himself – story-legend. The synthetic work is inherent in each of the sections of the story: the optimistic tone changes for dramatic, the connection with folk Dumas are presented in the image of the intolerable work of the galley rowers. According to the coverage and modeling of the historical events «The Cossacks arose in the Light» by V. Chemerys – a story, according to the saturation of the text by poetic lines – the synthesis of it with the song. The author masterfully combined modeling of visions and sensory associations.

Analyzed genre complication open future expansion of interpretational possibilities of modern literature.

Key words: *classification, genre, genre variation, modification, synthesis.*

УДК 821.161.2-2.09

О. А. Віснч

ПОЕТИКА МЕТАДРАМИ У ТВОРЧОСТІ ЯКОВА МАМОНТОВА

У статті проаналізовано способи художньої реалізації метадрами у п'єсах Якова Мамонтова. Доведено, що авторові властиве використання новаторських елементів, які мають саморефлексійні інтенції, тяжіння до розцеплення персонажа та актора, що його виконує. Ключовою у метадраматичному плані визначено п'єсу «Над безоднею», де центром персоносфери є актор. У тексті з виразною інтертекстуальною структурою виділено шекспірівський код, який загалом працює на створення специфічного драматичного конфлікту між сценічним та умовно реальним життям персонажів.

Ключові слова: *метадрама, п'єса в п'єсі, інтертекст, шекспірівський код, актор, театр.*

У сучасному літературознавчому обігу активно функціонує термін «метадрама» на означення п'єс з виразною саморефлексивною поетикою, що втілюється за допомогою широкого кола художніх прийомів та реалізує онтологічну для драматургії концепцію «Світ-Театр». Після виходу в світ праці Леонеля Ейбла «Трагедія і метатеатр: нариси про драматичну форму» (1969 р.) діапазон концептуального тлумачення метадрами настільки розширився (як у плані художнього матеріалу, що охоплює період від античності до постмодерної епохи, так і у плані класифікації метадраматичних форм), що правомірною є констатація відсутності «нульового ступеню» метадрами (Кристина Рута-Рутковська), а також визнання її ключових механізмів – презентація в текстах інших текстів, театралізація життя за рахунок зображення ритуалів, церемонії, побутового акторства тощо – питомими драматичними чинниками. Зрештою тотальна метадраматизація прочитання драм в сучасному літературознавстві зумовила поодинокі спроби зворотної дії, що демонструє студія Стівена Перселла «Чи завжди шекспірівські п'єси метадраматичні?» (2018 р.). Натомість в українському літературознавстві теорія метадрами має відверто другорядний характер, акцентується увага суто на форматі п'єса в п'єсі, а матеріалом для аналізу найчастіше стають твори середини ХХ ст. (переважно драматургія діаспори) та початку ХХІ ст.